

Fonografický archiv české Akademie věd

Keywords: audiorecordings, financial costs, Phonographic archives, Chlumský, Pathé
Klíčová slova: audionahrávky, finanční náklady, Fonografický archiv, Chlumský, Pathé

Abstract

The paper investigates the history of the Phonographic archives, which existed at the Czech Academy of Sciences and Arts from 1919 to 1957. The main method of the study was archival retrieval in the Masaryk Archives of the Czech Academy of Sciences and the Charles University Archives. The paper draws attention to the national aspects of foundation of the Phonographic Archives, and also to the financial conditions of its beginnings. International responses to its existence are also mentioned. The connections among the archival resources show which aspects prevented fulfilment of the original aims, i.e. especially support of mother tongue teaching: dramaturgical fractionalism, too wide thematic spectrum, and also wrong decisions based on overestimating personal contacts. The research shows that despite the effort of the Phonographic archives organisers and the huge costs, the archival audiorecordings remained rather unused and even today represent a wealthy source of period audiodocuments.

Príspevek se zabývá historií fonografického archivu, který vznikl v České akademii věd a umění v letech 1919 až 1957. Hlavní metodou výzkumu byla archivní rešerše v Masarykově archivu AV ČR a Archivu Univerzity Karlovy. Príspevek upozorňuje na národní aspekty založení Fonografického archivu a také na finanční podmínky jeho fungování na počátku. Zmíněny jsou i mezinárodní ohlasy na jeho existenci. Vztahy mezi archivními zdroji ukazují, které aspekty bránily naplnění původních cílů, tedy zejména podporu výuky mateřského jazyka: dramaturgická roztržitost, příliš široké tematické spektrum a také chybná rozhodnutí na základě přecenění osobních kontaktů. Výzkum ukazuje, že i přes snahu organizátorů Fonografických archivů a obrovské náklady zůstaly archivní zvukové záznamy spíše nevyužity a i dnes představují bohatý zdroj dobových zvukových dokumentů.

1. Úvod

Když se v roce 1919 profesor Josef Zubatý ujímal funkce rektora Karlovy univerzity, vyjádřil ve své inaugurační přednášce ideu, že by v Praze stejně jako v jiných univerzitních městech (Berlín, Paříž, Vídeň) měl být vytvořen velký, reprezentativní a všeobecně použitelný zvukový archiv, který by obsahoval rozmanité příklady užití různých útvarů národního jazyka. Svou myšlenku připomněl v roce 1923, když zahájil své působení ve funkci prezidenta České akademie věd a umění. Nemělo jít o archiv zvuků pouze experimentálních, pořizovaných výhradně ke studijním nebo akademickým účelům, ale zároveň o podnik národně, technicky i vědecky reprezentativní.

2. Archives de la Parole a Institut de Phonétique v Paříži

Zubatého myšlenka byla pevně zakotvena v mezinárodním akademickém kontextu: od roku 1899 vznikl při vídeňské Císařské akademii věd zvukový archiv s cílem vybudovat knihovnu jazyků, nářečí, hudby, hlasů politiků a dalších významných osobností. Tímto vídeňským Phonogrammarchivem se inspiroval Ferdinand Brunot, profesor na Université de Paris, a navrhl zřízení Musée de la Parole, jehož součástí by byly Archives de la Parole. Podniku se měla z finančního hlediska významně účastnit firma Pathé, jejíž spolujednatel Émile Pathé návrh společně s Brunotem podával. Zřizované řečové archivy se spolu s muzeem měly stát součástí Institut de Phonétique, po jehož zřízení pařížská univerzita volala a o jehož zřízení při univerzitě rada rovněž rozhodla (Rousselot 1911).

V době, kdy byly v Paříži zakládány Archives de la Parole a Institut de Phonétique, byl na Collège de France asistentem a blízkým spolupracovníkem Pierra Jeana Rousselota, zakladatele experimentální fonetiky a autora díla *Principes de Phonétique expérimentale*, český fonetik Josef Chlumský. Abbé Rousselot¹ se stal prvním ředitelem nově založeného pařížského Fonetického ústavu a Chlumský, který se měl stát jeho nástupcem, pokračoval ve spolupráci s ním až do vypuknutí první světové války. Tehdy museli všichni cizinci Francii opustit a Chlumský se tedy vrátil do Prahy, kde na Filozofické fakultě přednášel fonetiku a vedl semináře francouzské a experimentální fonetiky. Nebylo nic přirozenějšího, než že Josef Chlumský na Rousselotovu činnost navázal a rozvíjel ji v českém prostředí hned, jakmile to v poválečné situaci bylo možné.

---

¹ Pro Pierra Jeana Rousselota ustanovil Institut Catholique v Paříži v roce 1889 první samostatnou katedru fonetiky na světě (Galazzi 2014); v r. 1914 byl nominován na Nobelovu cenu za fyziologii.

3. Počátky institucionální fonetiky v Praze

Na jaře 1918 Chlumský poslal vzhledem ke stále platnému státnímu uspořádání do Vídně žádost o zřízení Fonetického ústavu při jazykozpytném oddělení Filozofické fakulty. Plánovaný ústav se měl skládat z fonetické laboratoře a fonografického archivu (Bořek-Dohalská a kol. 2016). Laboratoř měla být zaměřena na zkoumání mluvené řeči a zároveň měla sloužit jako experimentální základna pro studium a léčbu vad řeči a sluchu. Prováděný základní i aplikovaný výzkum měl být tedy zároveň uváděn do praxe. V roce 1919 byla Chlumského žádost postoupena z Vídně na československé Ministerstvo školství a národní osvěty, které poskytlo značné částky na základní vybavení nového ústavu a později i na cestu do Paříže², kde bylo opatřeno nutné přístrojové vybavení (Chlumský 1912, Chlumský 1914).

Při projednávání Chlumského žádosti o zřízení Fonetického ústavu při pražské Filozofické fakultě zdůraznil lingvista a germanista prof. Josef Janko národní význam zřízení fonografického archivu, protože si byl vědom rychle postupujícího zanikání zvukové diverzifikace mluvy na území Československé republiky: zachycení a studium nářečí mělo přispět k prohloubení národního sebevědomí a uvědomění budoucích uživatelů archivu.

Aby se mohl přípravě a budování archivu důkladně věnovat, požádal Chlumský o dovolenou na letní semestr 1921. V ní zdůraznil novost svého počínu a rovněž jeho ojedinelost: v této době i ve vyspělých zemích jako Německo, Francie a Anglie fungovaly fonografické archivy jen v omezené míře, v Rakousku sice byl budován od roku 1899, nicméně dosud navenek nevyvíjel žádnou aktivitu, a např. v Polsku nebo Jugoslávii neexistovaly archivy vůbec. Semestrální volno bylo ministerským výnosem uděleno, Chlumský v něm byl označen za jediného experimentálního odborníka, způsobilého „k vystrojení naší české laboratoře”.³ Od samého počátku existence Fonetického ústavu byly na osobu fonetika kladeny bezpodmínečné nároky jak v oblasti erudice lingvistické a vědecké, tak v oblasti technické a organizační.

Díky následujícím subvencím MŠaNO mohly být realizovány další „vědecké a pořizovací” cesty do Paříže a náklady např. na proměření tonometru. Rovněž byl pro potřeby Fonetického ústavu pořízen fonograf pro předvádění fonografických desek a stroboskop.⁴

V roce 1921 se v Praze konala přednáška předního berlínského odborníka W. Doegeny. Pokus o vstup nového elementu z germánského prostředí zřejmě vyvolal

² Doporučení profesorského sboru k žádosti o financování cesty prof. Chlumského do Paříže. 7.5.1919. spis inv. č. 318 prof. Chlumský, archiv UK.

³ Ibidem.

⁴ Výnos MŠaNO z 14.3.1922. spis inv. č. 318 prof. Chlumský, archiv UK.

i tři roky po válce snahu o potlačení německého vlivu. Na radu francouzské firmy Pathé byl tedy zakoupen „zdokonalený fonograf” technika této firmy Ing. Raveneta. Pořízením vlastního, dokonalejšího zapisovacího přístroje se zřejmě český fonografický archiv měl stát odolným vůči německému vlivu. Preference národnostních aspektů ovšem přinesla zdroj vleklých finančních i organizačních nesnází v budoucnu zřízené Fonografické komisi při České akademii věd a umění. Nahrávky pořízené Ravenetovým fonografem totiž vyžadovaly galvanoplastické rozmnožování, avšak tuto technologii žádná česká firma nebyla schopna zajistit. Fonografický archiv tedy byl po jistou dobu odkázaný na firmu Pathé. Proto byl kromě toho pro posluchače Filozofické fakulty v roce 1926 pořízen zapisovací stroj, sestavený pražským mechanikem Effmertem; jeho nahrávky sice nedosahovaly takové zvukové kvality jako zápisy na Ravenetově přístroji, provoz byl však nesrovnatelně méně nákladný a stroj byl tedy pro použití ve výuce mnohem vhodnější (Chlumský 1930).

Nákladnost provozu Ravenetova zapisovacího přístroje se projevila hned v následujícím roce, kdy Chlumský byl nucen žádat MŠaNO o další mimořádně vysoké dotace, aby mohl přistoupit k laboratornímu zapisování lidových písní a nářečí.⁵ Jedna čistá fonografická deska stála tehdy 20 Kč, kromě pořízení čistých desek bylo nutné uhradit i náklady na galvanoplastické otisky fonografických zápisů nářečí a lidových písní, které byly nezbytné pro funkčnost Fonografického archivu při Fonetickém ústavu (laboratoře pro experimentální fonetiku a archivu fonografického), „který má podepsaný [Chlumský – J.V.-M.] povinnost zařídit”⁶.

Fonografický archiv začal postupně vznikat bezprostředně po založení Fonetického ústavu Josefem Chlumským v roce 1919. Záhy se ovšem jeho pořizování a doplňování začalo velmi prodražovat. Vzhledem k nákladnosti celé akce a nutnosti institucionálního zastřešení byla při III. třídě České akademie zřízena Fonografická komise.

4. Ustanovení Fonografické komise

Fonografická komise byla ustanovena na podzim roku 1928. Na prvním jednání bylo přijato několik doporučení pro Akademii, z nichž za stěžejní lze pokládat radu, aby zvukové zápisy prováděla firma Pathé. Jejich zápisy byly kvalitnější než zápisy berlínské a vídeňské, jak ukázaly nahrávky z tamních archivů, srovnávané na posledním sjezdu pro lidová umění v Praze. Pro volbu této francouzské firmy hovořila rovněž její zkušenost s vědeckým a akademickým určením nahrávek.

⁵ Žádosti J. Chlumského a jejich doporučení profesorským sborem, 1927/1928, spis inv. č. 1298, Laboratoř fonetická, Archiv UK.

⁶ Žádost prof. Chlumského za mimořádnou dotaci. 28.11.1928. spis inv. č. 1298 Laboratoř fonetická, Archiv UK.

Z jednání vzešla další doporučení týkající se dělby práce mezi jednotlivými třídami Akademie: III. třída byla pověřena organizačním zajištěním nahrávek nářečí, IV. třída měla zajistit nahrávky básní v podání jejich autorů, herecké výkony činoherní i operní, I. třída byla pověřena nahrávkami politiků – vynikajících řečníků bez rozdílu stran. Předpokládalo se nahrání T. G. Masaryka, E. Beneše, K. Kramáře, A. Švehly, V. Šrobára, M. Hodži. Slovanský ústav měl zajistit nahrávky slovenských a podkarpatských lidových písní. Organizačně a finančně zainteresován mělo být i propagační odbor ministerstva zahraničí, a to v oblasti českých a moravských lidových písní⁷. Všechny tyto složky se dělily i o nemalé náklady, které představovalo nejen technické zpracování nahrávek, ale i doprava, obsluha strojů a režie firmy Pathé či doprava zpěváků a nářečních mluvčích do Prahy. Je pochopitelné, že Česká akademie nedisponovala takovými finančními prostředky, aby sama byla schopna uhradit náklady na zřízení a doplňování nahrávek do Fonografického archivu v plné výši. O finanční účast žádala MŠaNO, ale i soukromníci, průmyslníci a banky. Všichni pražští akademici se na časově, finančně i organizačně jistě nesmírně náročném sběru nářečí v terénu a budování základu československého fonografického archivu podíleli zdarma⁸. Za dodržování velmi nákladného rozpočtu zodpovídal iniciátor a vůdčí duch Fonografického archivu Josef Chlumský.

Zápisy pro Fonografický archiv začaly být pořizovány na podzim 1929. Bezprostředně po zahájení nahrávek navrhuje Chlumský, Pernotem podporovaný, vydání textů desek mluvených i zpívaných. Zamýšlí přepsat nahrávky pravopisně i foneticky. To je ovšem činnost nesmírně pracná a zdlouhavá: nebyla realizována ještě ani v roce 1932, kdy byla potřeba přepisu textů připomínána. Poznámka o probíhajícím přepisu se objevila až v únoru 1937, kdy se texty zároveň připravovaly k tisku⁹, zveřejněny ovšem nikdy nebyly a dochovaly se pouze jako archiválie.

V roce 1929, s formálním ustanovením Fonografické komise, byl název Fonetického ústavu rozšířen na Fonetický ústav a fonografický archiv.

5. Finanční zajištění

Finanční náročnost vedla Chlumského k tomu, aby v následujícím roce předložil na květnové schůzi III. třídy Akademie návrh na zřízení fonografického fondu, který by zajistil finanční podporu Fonografického archivu. Návrh ovšem zůstal nevyslyšen a členové Fonografické komise Josef Zubatý, Emil Smetánka, Ivan Paňkevč a ze-

⁷ Zápis z ustanovující schůze Fonografické komise, 16.11.1928, inv. č. 483, karton 233, MUA AV ČR.

⁸ Ibidem.

⁹ Zpráva FK pro schůzi III. tř. 3.2.1937, inv. č. 483, karton 233, MUA AV ČR.

jména Josef Chlumský byli nuceni věnovat značnou část svého úsilí opatrování finančních prostředků z alternativních zdrojů. Těmito zdroji byly banky a další organizace, ale i soukromníci. Guvernér Národní banky poskytoval opakovaně Fonografickému archivu prostředky, rovněž přispěli ředitel Hypoteční banky a ředitel Smíchovského pivovaru. Finanční podpora Fonografického archivu se stala v bankovních krizích do jisté míry prestižní záležitostí: vzájemně se k příspěvkům motivovali ředitelé Zemské banky a Hypoteční banky. Přispěl také vynálezce František Křížík a Tomáš Baťa (částkou 999 K). Zásluhou Viktora Dyka přispělo Fonografické komisi také Ministerstvo obchodu, a to částkou 15.000 K. Na pořízení několika desek se finančně podílelo rovněž Smetanovo muzeum. Ministr zahraničí E. Beneš rovněž přislíbil příspěvek „za podmínky finančního dostatku“¹⁰.

I v následujícím roce, tj. v roce 1931, se Fonografický archiv dočkal finanční podpory výše zmíněných institucí, ale také ministerstva zemědělství, které nákup desek Fonografického archivu později doporučilo zemědělským školám. Ministerstvo národní obrany, které se k podpoře Fonografického archivu připojilo v roce 1932, nechávalo rozepisovat vybrané desky přímo k vojenským útvarům. MŠaNO žádost o podporu zamítlo s poukazem na to, že nesmí doporučovat věci soukromé a cizí výroby, a to navzdory skutečnosti, že právník ministerstva školství Müller připustil, že Akademie není soukromý podnik, že v r. 1928, když se začalo nahrávat, neexistovala domácí firma a že teď nemůže být smlouva mezi Českou akademií a firmou Pathé porušena. Archiv navíc stál celkem cca čtvrt milionu, který komise opatřila z různých zdrojů; ministerstvo přesto nebylo ochotno poskytnout ani doporučení a morální podporu¹¹.

V dalších letech byla Fonografická komise až na drobné příspěvky odkázána na příjmy z prodeje již vyražených desek. To bylo jednou z příčin, proč intenzita pořizování nových nahrávek a doplňování archivu značně zeslábla.

Průběžná snaha členů a spolupracovníků Fonografické komise získat finanční podporu byla narušována neustálým řešením netransparentních obchodních vztahů s firmou Pathé, s níž komunikoval zejména prof. Chlumský.

6. Pathé: naděje a problémy

Volba firmy Pathé byla, vzhledem k Chlumského provázanosti s francouzským prostředím, volbou logickou. Navíc volba francouzské firmy konvenovala poválečné protiněmecké atmosféře: v roce 1919 vstoupil Chlumský v Paříži do jednání s ředite-

¹⁰ Příloha Zápisu o činnosti Fonografické komise, 17.12.1930, inv. č. 483, karton 233, MUA AV ČR.

¹¹ Zpráva fonografické komise pro schůzi České Akademie, 8.6.1932, inv. č. 483, karton 233, MUA AV ČR.

lem pařížského zvukového archivu F. Brunotem, kontaktoval i spolumajitele nahrávací a filmové společnosti Charlese Pathého a předběžně s ním projednával možnosti založit filiálku v Praze nebo do Prahy přesunout pobočku vídeňskou, ovšem k tomu nedošlo. Později bylo na základě doporučení ustanovující schůze Fonografické komise ujednáno, že ražbu desek Fonografického archivu bude zajišťovat firma Pathé. Také první etapu nahrávání zajišťovali technicky její odborníci pod vedením prof. Pernota.

Již první fáze ražení desek z nahrávek však nabývala na zpoždění. V květnu 1930 se firma značně rozrostla a ražení desek českého Fonografického archivu zanedbávala navzdory písemným intervencím J. Chlumského a osobním intervencím ředitele Radiožurnálu Sobotky u ředitele Pernota. Snaha dohnat toto zpoždění přinesla zmatek do zásilky desek, která přišla od Pathé do Prahy o prázdninách 1930.

Chlumský sám tento stav ve zprávě o činnosti komise několikrát zmínil, uvedl například, že se kvůli nutnosti pečlivé kontroly i předchozích zásilek nemohl důsledněji věnovat shánění finančních prostředků. V záznamu o kontrolách chybné zásilky se poprvé setkáváme se jménem Jiřího Straky¹², studenta, který se v meziválečném období stal důležitým pomocníkem při budování a organizaci Fonografického archivu a Chlumského spolupracovníkem.

Chlumský postupně naléhal na ředitele firmy Pathé, aby zřízením zastoupení umožnil vstup firmy Pathé na předvánoční trh, což by bylo v zájmu jak firmy, tak Akademie. Mezitím do Prahy přijel zástupce firmy Pathé Ch. Fritschi a zjišťoval, kdo by se mohl ujmout zastoupení. Původně navrhovaná firma Optiko-Technik zastoupení odmítla s tím, že firma Pathé je na českém trhu neznámá, a vyslovila absurdní podmínku, aby Pathé v Praze zřídila továrnu s nahrávacím studiem. Pathé reagovalo požadavkem minimálního odběru 100 ks desek ražených z jedné matrice, což nebylo reálné. Prodej desek tedy nebyl zajištěn a potenciální zájemci o nahrávky neměli kde si desky opatřit.

V lednu roku 1931 se Fonografická komise pokusila přimět firmu Pathé k činnosti dopisem psaným ve velmi špatné francouzštině (vzniklé pravděpodobně chybným opisem). Upozorňovala na hrozbu německé konkurence nebo britské společnosti His Master's Voice, která opanovala slovenský trh, nicméně vstup firmy Pathé na český trh tím komise neuspíšila. Fonografická komise vyjádřila svou nespokojenost ostře formulovaným dopisem¹³. Distribuce a prodej desek stále vážly, Chlumský tedy

¹² 1910–1993. Budoucí profesor Université de Strasbourg a zakladatel tamního Institut de Phonétique Georges Straka, autor díla Album phonétique a mnoha dalších.

¹³ „Naše Akademie je nespokojena s pomalostí, s jakou se firma věnuje našim deskám. Takhle to nemůže pokračovat.“ (Dopis řediteli firmy Pathé Pigeartovi z 28.3.1931. Příloha ke zprávě fonografické komise z 25.2. nebo 3. 1931, sig. 341, inv. č. 486, karton 233, MUA AV ČR).

znovu navrhl řediteli firmy Pathé Pigeartovi, aby do Prahy přesunul vídeňské zastoupení nebo aby v Praze zřídil pobočku novou, aby se desky mohly na českém trhu začít prodávat a zajistit tak alespoň částečnou komerční návratnost nákladů vynaložených na vznik Fonografického archivu¹⁴. Český trh měl ovšem pro firmu z obchodního hlediska význam nepatrný, a tak Pigeart s udělením zastoupení váhal. Zastoupení, které by mohlo desky prodávat, nebylo v Praze zřízeno ani v červnu 1931.

Stále tedy neměl kdo prodávat ani první série nahrávek Fonografické komise pořízené v roce 1929. Jejich ražba trvala firmě Pathé dva roky, mimo jiné proto, že nebyla vyjasněná autorská práva k některým nahrávkám. Akademie byla přesvědčena o zájmu veřejnosti o desky a o jejich prodejnosti¹⁵ a nutila firmu Pathé k činnosti¹⁶, nicméně účinnými donucovacími prostředky nedisponovala, a tak se uvedení desek Fonografického archivu na český trh nadále zdržovalo. Chlumský se dokonce s žádostí o pomoc obrátil na českého velvyslance ve Francii Š. Osuského. Jeho odpovědi byly však zamítavé a je z nich patrné, že nároky Fonografické komise byly nejasné a zřejmě právně nevyhmatelné¹⁷.

Nahrávky českého fonografického archivu realizované firmou Pathé vstoupily na český trh až v lednu 1932, a to prostřednictvím firmy Svojsík¹⁸, který již zastupoval firmu His Master's Voice. Od června bylo možné přijímat objednávky a prodávat desky firmou Pathé vyražené. V důsledku problematické součinnosti s firmou Pathé byla Fonografická komise nucena zvolit jinou firmu na ražení desek. Na základě ekonomických výhod rozhodla pro firmu Esta, která provedla galvanoplastické lisování desek¹⁹. Ražení nových nahrávek nadále tedy zajišťovala Esta, která se stala pilířem spolupráce na Fonografickém archivu: v jejích prostorách v Holešovicích byly pořizovány další nahrávky²⁰.

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Chlumského rukopisná poznámka ke Zprávě fonografické komise z 25.3.1931, sig. 341, inv. č. 486, karton 233, MUA AV ČR.

¹⁶ „Ty desky stály akademii přes 200.000 fr. To chcete, aby zůstaly ve skříni? Chcete, aby se říkalo, že firma Pathé je horší než jiné firmy, které u nás působí, jako His Master's Voice, Parlephone, Ultraphone atd.“ (Dopis řediteli fy Pathé Pigeartovi z 28.3.1931. Příloha ke zprávě fonografické komise z 25.3.1931, sig. 341, inv. č. 486, karton 233, MUA AV ČR).

¹⁷ Zpráva Fonografické komise z 10.6.1931, sig. 341, inv. č. 486, karton 233, MUA AV ČR

¹⁸ Chlumský vsadil na osobní doporučení. Gustav Svojsík byl bratr zakladatele českého skautingu A. B. Svojsíka, který byl, stejně jako Chlumský, činný v Československé obci sokolské a na jehož počest se dodnes běhá Svojsíkův závod.

¹⁹ Zápis Fonografické komise z 8.6.1932, inv. č. 483, karton 233, MUA AV ČR.

²⁰ Gössel a Šír (2014) ovšem uvádějí jako rok počátku spolupráce Esty a České akademie věd a umění až rok 1933.

Pro Estu představovala spolupráce s Českou akademií významnou zakázku a vítanou příležitost prosadit se na trhu. Spolupráce mezi akademií a Estou probíhala korektně, Esta je dokonce ochotna provádět zápisy na dluh (v roce 1933 a 1934)²¹. Řediteli Esty R. Hájkovi, který tuto benevolenci projevil, byl později kladen za vinu nízký obchodní úspěch firmy. Byl tedy v roce 1935 nahrazen E. Schmelkesem a další nahrávání muselo být řádně a včas uhrazeno (Gössel, Šír 2014).

Snaha o zřízení zastoupení firmy Pathé v Praze byla tedy nakonec úspěšná, rovněž se podařilo dojednat nižší minimální počet ražených desek, než bylo původně francouzskou stranou požadováno. Nastala však situace závažnější: v říjnu 1933 vyšlo najevo, že firma Svojsík nemá peníze na zaplacení desek, objednaných před prázdninami²². Opět byla tedy distribuce desek ohrožena. V lednu prosila Fonografická komise Českou akademii o příspěvek asi 6.000 Kč na úhradu dluhu. Firma Svojsík se od dalšího prodeje desek zcela distancovala, do června 1934 se vleklo dohadování s firmou Svojsík o vrácení desek²³.

Novým zástupcem firmy Pathé v Československu se v polovině roku 1934 stala firma Linguaфон prostřednictvím svého ředitele F. Pallausche. Do té doby byla práva k prodeji desek vlastně nevyužitá. Spolupráce s Pathé byla záhy ukončena: příčinu náhlého konce spolupráce zjistil J. Straka a prezentoval jej jako zcela osobní a Fonografické komise se netýkající konflikt mezi prof. Pernotem a novým ředitelem Pathé Fouchém, který zakázal vrácení matric do Prahy²⁴. Matrice nebyly vráceny ani přes přímý příkaz rektora pařížské univerzity a byl nutný zásah československého velvyslanectví v Paříži. Matrice, vrácené až v listopadu 1935, byly posléze uloženy u firmy Esta. Nedá se říct, že by česká veřejnost o nahrávky Fonografické komise nejevila zájem. Nebylo však jasné, od koho lze desky objednat a zakoupit, a tak reálný odbyť vážil.

Firma Pathé byla (a stále je – spolu s firmou Gaumont je to nejstarší stále činná filmová společnost na světě) firma soukromá, orientovaná na zisk. V době vzniku Fonografického archivu již šlo o obrovskou a progresivní firmu, hodnota jejích akcií stoupla mezi lety 1928 a 1929 z 1,2 mil. na 50 mil. franků (*Pathé...* 2017). Ražení desek českého Fonografického archivu bylo pro ni počinem technicky a organizačně náročným, finančně nezajímavým a v podstatě naprosto podružným. Tento ekonomicky logický postoj byl ovšem zcela v rozporu s očekáváním české strany, jmenovitě

²¹ Zápisy Fonografické komise z 25.10.1933 a 25.4.1934. inv. č. 483, karton 233, MUA AV ČR.

²² Ibidem.

²³ Zápis Fonografické komise z 13.6.1934, inv. č. 483, karton 233, MUA AV ČR.

²⁴ „Zuřivá hádka pana Pernota s panem Fouchém“ (Příloha k Zápisu Fonografické komise z 30.10.1935, inv. č. 483, karton 233, MUA AV ČR).

profesora Chlumského, pro kterého byl Fonografický archiv předmětem profesního i osobního zaujetí a který zřejmě přecenil i váhu svých osobních kontaktů v Paříži.

7. Propagace a distribuce desek

Činnost Fonografické komise se od počátku potýkala s potížemi trojího typu, přičemž organizační nesnáze spojené se zajišťováním interpretů a mluvčích lze považovat za nejméně závažné a nejsnáze řešitelné. Druhý okruh reprezentují problémy finanční: nesmírná a v počátcích nepředpokládaná finanční náročnost vedla k úporné snaze opatřit si finanční prostředky na nahrávání prostřednictvím osobních žádostí u nejrůznějších institucí a zároveň zajistit příjem prodejem nahraných desek. Přesto je celkový počet prodaných desek velmi nízký a zcela neadekvátní námaze vyvinuté k jejich pořízení: distribuce a prodej desek je ložisko problémů třetího typu.

Mezi prvními, kdo si pořídil desky Fonografického archivu, byl Československý spolek. Nelze ovšem mluvit o koupi v pravém slova smyslu, neboť sada lužických desek mu byla po předvádění desek prof. Pátou a na základě jeho přímlyvy za určitý příspěvek postoupena. O desky mělo rovněž zájem londýnské velvyslanectví: ministerstvo zahraničí tedy zakoupilo desky s lidovými písněmi za účelem reprezentace. Sokol a tělovýchovné ústavy představovaly rovněž odběratele desek s lidovou hudbou a zejména s projevem dr. Renaty Tyršové k českému sokolstvu, o něž byl značný zájem.

V zájmu obhájení nesmírně náročného rozpočtu byl kromě národního charakteru pořizování zvukových záznamů nářečí a lidové hudby do Fonografického archivu zdůrazňován mezinárodní význam celého podniku. Z hlediska mezinárodní propagace českého Fonografického archivu byla v počátcích jeho existence velmi významná Pernotova březnová přednáška na Sorbonně v roce 1930. Zasluky prof. Pernota o Fonografický archiv a propagaci Československa byly oceněny v únoru 1931 udělením IV. třídy řádu Bílého lva (*Československý řád Bílého lva...* 2017).

O nahrávky Fonografické komise se zajímal také Béla Bartók. Nicméně na četné žádosti o prodej či postoupení desek reagovala komise spíše odmítavě, eventuálně odkazem, kde je možno si desky pořídit. Samotná Česká akademie neměla k prodeji práva. Problematické obchodní podmínky a liknavost firmy Pathé jak v ražení, tak v propagaci a prodeji desek se negativním způsobem podepsaly na potenciální reflexi českého Fonografického archivu v širokém mezinárodním filologickém kontextu.

Objevila se i snaha o propagaci desek u amerických krajanů (Chlumský 1936, s. 4), ale nesešla se s významnější odezvou. K širšímu uplatnění desek Fonografického archivu zřejmě nedošlo i vzhledem k tomu, že potenciální zájemci se zájmem o koupi se obraceli na Českou akademii, ta ovšem neměla právo desky prodávat.

V roce 1931 projevilo MŠNaO zájem o zapůjčení desek na stockholmskou výstavu. Česká akademie zápůjčku odmítla a doporučila nákup desek u firmy Pathé v Paříži.

ži. Desky však nebyly dosud vyraženy, a tak nákup nemohl být uskutečněn. Navíc Pathé zprvu odmítala razit méně než 10 ks z jedné matrice. Tato možnost propagace Fonografického archivu v zahraničí byla tedy zmařena. Na podzim roku 1932 byla Česká akademie vyzvána k účasti na mezinárodní výstavě v Tokiu prostřednictvím desek s písněmi slovenské mládeže. O realizované účasti není v dalších materiálech zmínka.

Do roku 1932 soustředovala Fonografická komise své úsilí na pořizování a pořádání zvukových záznamů, v oblasti propagace byla poměrně liknavá. Ojedinělou cílenou informací o existenci Fonografického archivu představoval Chlumského článek v „Časopisu pro moderní filologii“. Tento text, který by měl být maximálně propagační, byl pouze ve formě seznamu pořízených nahrávek, s úvodním slovem velmi stručným, v němž se konstatovalo, že doposud se nahrávky uplatňovaly při výuce cizích jazyků a je načase, aby oživily i vyučování jiným předmětům, zejména češtině (Chlumský 1930).

Velmi slibně vypadaly objednávky ze začátku školního roku 1932/1933, kdy o desky projevil zájem 58 středních škol. Souhrn všech objednávek ale nebyl vyšší než 21–23 kusů od jednoho originálu. Tak nízký počet desek firma Pathé razit odmítala. Ve výchozích podmínkách firmy Pathé byl minimální počet desek ražených z jedné matrice 50, až v roce 1933 tehdejší pražský zástupce firmy Pathé Svojsík vymohl na řediteli firmy Pigeartovi, že nejnižší počet ražených desek bude snížen na 5. Nicméně tento ústupek zvýšil cenu desky ze 35 na 40 K, takže mnoho škol své objednávky odvolalo.

Od konce března 1932 byl propagace desek Fonografického archivu systematictější. Začátkem roku 1933 opět proběhla jednání s předsedou spolku středoškolských učitelů, aby svým kolegům doporučil odběr desek, na velikonočním sjezdu středoškolských učitelů zdůraznili prof. Janko a prof. Horák význam nahrávek pro výuku různých předmětů. Na základě osobních kontaktů jednal Chlumský s řediteli gymnázií v celé republice a osobně obvolával ředitelství všech středních škol v Praze. Navzdory všeobecné finanční tísní byla nálada příznivá a nákup desek doporučen řediteli mnoha pražských i mimopražských vzdělávacích ústavů, nejčastěji gymnázií.

Desky Fonografického archivu vešly v širší známost díky Výstavě slovenského umění na Pražském hradě v r. 1937, kde se setkaly s velkým ohlasem. Archiv zprvu zapůjčoval desky k veřejným přehráváním při příležitostech různých oslav a jubileí, nicméně Akademie posléze od půjčování ustoupila, protože desky se často vracely poškozené. Navíc členové Fonografické komise doufali, že zamezením půjčování desek bude podnícen jejich prodej a alespoň část nákladů spojených s pořizováním Fonografického archivu se prodejem desek Fonografické komisi vrátí. Sama Akademie desky prodávat nemohla, a tak muselo být několik zájemců o koupi desek odmítnuto.

V roce 1937 komise evidovala 525 prodaných desek. To je počet vzhledem k vynaloženým nákladům vlastně zanedbatelný. Fonografická komise proto požádala Zemskou školní radu, aby školám nákup desek doporučila. Není známo, že by se tato snaha setkala s významnější reakcí veřejnosti.

Dvěma institucím bylo postoupeno po jednom exempláři od každé ražené nahrávky, podle jejich podílu na organizaci nahrávání a rovněž na základě jejich předpokládané aktivity při šíření konkrétní nahrávky, a to Radiožurnálu a Fonetickému ústavu. Další deska od každé nahrávky byla ražena jako předváděcí. Existují tedy tři (hypoteticky) kompletní sady desek Fonografického archivu. Firma Pathé ovšem zřejmě razila desek více: velká část desek Fonografického archivu byla ražena pro prof. Pernota, aniž by o tom byla v Katalogu desek²⁵ zmínka. Není tedy jasné, zda tato aktivita byla J. Chlumskému nebo jeho kolegům známa. Nicméně právě díky Pernotově sbírce jsou dnes nahrávky Fonografického archivu dostupné: v roce 2016 ji digitalizovala a v elektronické podobě zpřístupnila Bibliothèque Nationale de France (*Institut de Phonétique...* 2017).

Další exempláře byly podle charakteru nahrávky postoupeny Matici slovenské, Muzeu v Užhorodě, Ústavu pro lidovou píseň, Brněnské univerzitě, Univerzitě v Bratislavě, Československému spolku, Smetanovu muzeu a Technickému muzeu. Dále bylo obvykle po jednom exempláři věnováno interpretovi, v několika případech rovněž jinak zúčastněným osobnostem českého akademického, kulturního a politického života.

Nahrávky se v podstatě nepodařilo systematicky dostat k těm posluchačům, pro něž byly primárně určeny, a sice ke studentům a žákům na různých stupních škol. V archivních záznamech existují četné známky příslibu nákupu sady desek pro školy, ale informace o proběhlé koupi jsou řidší, než se očekávalo.

8. Akvizice zvukového materiálu

Do organizačního pozadí celého podniku vstoupil velmi významně tehdejší Radiožurnál neboli budoucí Československý rozhlas. Přispěl sumou 20.000 franků a zdarma poskytl nahrávací prostory v Národním domě na Vinohradech, technika a později také nahrávací přístroj.

Rozhodnutí Fonografické komise, že nahrávky budou pořizovány v Praze a nikoli v terénu, se mohlo zakládat na dvou různých odůvodněních, z nichž jedno je koncepční a jedno spíše technického rázu: součástí koncepce Fonografické komise možná byla preference technické kvality nahrávky před autentickou záznamu pořízeného v terénu. Technická příčina mohla v počátcích činnosti tkvít v absenci přenosného přístroje umožňujícího terénní záznamy hudby i nářečí. Zvolený postup ale vykazoval

²⁵ Katalog desek Fonografického archivu, MUA AV ČR.

některé nevýhody: s přemístováním interpretů a mluvčích do Prahy, zejména ze vzdálenějších oblastí, byly pochopitelně spjaty četné organizační nesnáze a zvyšovala se nákladnost pořizování nahrávek do Fonografického archivu.

Sběr nářečí byl od samého počátku organizován jen velmi zhruba a odvíjel se zřejmě od dostupnosti mluvčích a interpretů a od jejich ochoty přijet na nahrávání do Prahy. Z technických a personálních důvodů bylo nutno soustředit se v nahrávání vždy jen na jednu oblast. Pevné místo měla oblast jihozápadních Čech a Chodska.

V roce 1932 bylo plánováno nahrávání lidové hudby z jižní a střední Moravy, které měl zajistit brněnský Ústav pro lidovou píseň, konkrétně prof. Souček²⁶. Nebylo však jasné, zda budou hudebníci posláni do Prahy, nebo zda (jak nabídl Radiožurnál) bude do Brna zapůjčen nahrávací přístroj a k nahrávání dojde na Moravě. Nahrávání bylo tedy realizováno až v dubnu následujícího roku, kdy uskutečnila Esta za přítomnosti prof. Chlumského, prof. Zicha a prof. Smetánky nahrávání moravských a slezských nářečí a hudby.

Záznamů nářečí, kvůli nimž byl Fonografický archiv původně koncipován, bylo dosud pořízeno méně než záznamů hudby. V důsledku zdržení přišel archiv o cenné autentické doklady nářečí, neboť mluvčí umírali. Chlumský připomínal nutnost jeho záznamu, protože „až budeme mít potřebné peníze, nebude co zapisovat“. Před nebezpečím rychlého zániku nářečí varoval Chlumský znovu na červnové schůzi Fonografické komise²⁷.

Příčina zpomalení pořizování nahrávek byla finanční: Radiožurnál, který nahrávání organizoval, se zajišťoval proti možným finančním problémům a dal Estě pokyn, aby náklady nepřekročily majetek Fonografické komise²⁸. Ředitel Esty Hájek naštěstí projevil ochotu provést nahrávání na dluh, a tak bylo možné nahrát nářečí v jižních Čechách, v Krkonoších a na Hlučínsku. Na Hornácku zároveň probíhalo nahrávání zajišťované francouzskými technikami firmy Pathé. Paralelně s nahráváním moravských nářečí a hudby probíhalo v roce 1935 nahrávání na Podkarpatské Rusi, které měl v gesci Radiožurnál, a nahrávání hudby umělé a politických a uměleckých projevů.

Posledních 11 z celkem 50 původně plánovaných nahrávek bylo dokončeno v roce 1934. Počet nahrávek moravských nářečí byl ale stále nízký, proto byli vyhledáváni další vhodní mluvčí. V únoru 1937 konstatuje komise odklad nahrávek na jaro kvůli absenci mluvčích a chabé organizaci. Zajištění nahrávek prostřednictvím

²⁶ 1870–1935. Slavista, literární historik a rektor Masarykovy univerzity.

²⁷ Zpráva Fonografické komise pro schůzi ČA z 13.6.1933. ig. 341, inv. č. 486, karton 233, MUA AV ČR.

²⁸ Zpráva Fonografické komise pro schůzi ČA z 8.6.1932. ig. 341, inv. č. 486, karton 233, MUA AV ČR.

brněnského pracoviště bylo málo spolehlivé, navíc Radiožurnál odstoupil od svého slibu na zapůjčení nahrávacího přístroje a žádal, aby nahrávání kompletně finančně zajistila Fonografická komise. Ta se rozhodla nahrávání realizovat za přítomnosti prof. Huttera a jeho asistenta dr. Vachulky (Hutter navrhuje jeho jmenování tajemníkem komise pro lidovou píseň) v prostorách firmy Esta. Pražské nahrávání bylo úspěšné jen zčásti: brněnský Ústav pro lidovou píseň pozval 58 osob, přišlo jich jen 21. Ostatní nepřišli prý pro neúplnou adresu, pro jiné zaneprázdnění, někteří měli příliš náročné požadavky, jiní neodpověděli vůbec. J. Chlumský byl liknavým přístupem moravských spolupracovníků a jejich nedostatečnou přípravou natolik rozhořčen, že navzdory stále nízkému počtu záznamů nářečí (v Estě bylo nahráno 40 písní a pouze 10 ukázek nářečí) rozhodl, že „tím splnila Č. A. svou povinnost k Moravě, jejíž píseň v našem archivu byla zastoupena velice skromně“²⁹. Šlo však zřejmě jen o projev rozčarování, nikoli vážně míněné konstatování, neboť ještě v roce 1937 pokračuje úsilí opatřit pro Fonografický archiv širší ukázky nářečí a hudby. Fonografická komise dále chtěla pro nahrávání využít pražského Sjezdu československého venkova v roce 1937, konstatovala ale, že soustavná hlasová námaha zpěváků způsobila významný pokles kvality zpěvu a nahrávky tudíž nebyly použitelné. Naplánovala tedy doplňování zvukových záznamů na Moravě. Po několikerém odložení ze strany Radiožurnálu pro neodkladné práce k němu došlo až na jaře 1938.

Písně byly vybrány tak, aby se od sebe odlišovaly, ale zároveň aby tvořily dohromady hudebně logický celek. Tematicky jsou v archivu zastoupeny písně svatební, šátečkové, zelné. V rámci zachycených oblastí (Rožnovsko, Znojemsko, okolí Vážnice, Těšínsko, Hlučínsko) byly zjištěny migrační stopy nápěvů a vztahy mezi moravskými a českými písněmi (např. podobnost mezi hlučínskými písněmi a nápěvem *Hej, Slované*)³⁰.

Jarní nahrávání na Moravě z roku 1938 bylo prakticky poslední akcí Fonografické komise. Během války nebylo pořizování dalších nahrávek možné a po válce k němu došlo jen sporadicky.

9. Nahrávky Fonografického archivu

Chlumský koncipoval Fonografický archiv jako velkorysý a ambiciózní projekt, který by umožnil uchovávat záznamy nářečí (lidové mluvy), lidového zpěvu, lidové

²⁹ Zpráva Fonografické komise za dobu od 2.VI.–1.XI.1937 pro schůzi III. třídy Č.A. 1.11.1937, sig. 341, inv. č. 486, karton 233, MUA AV ČR.

³⁰ Příloha ke Zprávě Fonografické komise, 30.3.1938, sig. 341, inv. č. 486, karton 233, MUA AV ČR.

hudby, ale i záznamy předních osobností českého kulturního a politického života. Takové nahrávky také postupně získával. Zároveň se ale přidávaly nahrávky (záznamy) dalších žánrů, které byly dané profesním a uměleckým zaměřením osobností na archivu organizačně zúčastněných. Účast některých byla přirozená a vyplývala z jejich profesního zaměření, širší účast zástupců III., filologické třídy akademie měla zřejmě být zárukou finanční náklonnosti ze strany České akademie. Organizaci nahrávání českých a moravských nářečí zajišťovali E. Smetánka a B. Havránek, nahrávání slovenských nářečí měl na bedrech V. Vážný. České a moravské písně v prvopočátečních aktivitách fonografické komise byly v gesci J. Horáka, písně slovenské sbíral Karel Plicka. A. Klášterský měl na starost autorské čtení básní. Nahrávky písní i nářečí na Podkarpatské Rusi měl na starost I. Paňkevč, který jako Chlumského žák později zakládal fonetické pracoviště v Kyjevě. J. Páta přirozeně prosadil nahrávky lužickosrbských písní i nářečí. Účasti O. Fischera byly pokryty i záznamy činohry a umělecké recitace, Z. Nejedlý zajišťoval nahrávání operních kusů a skladeb Bedřicha Smetany.

Během prvního nahrávání v letech 1929 a 1930 byly v zápisech nejsilněji zastoupeny písně ze Slovenska a Podkarpatské Rusi, „odtud zachyceno pravé bohatství“ (Chlumský 1930). Dále se zaznamenává rovněž umělá hudba (Sbor moravských učitelů, ředitel konzervatoře J. B. Foerster, J. Kubelík), ale i další.

Navzdory organizačním problémům je ve Fonografickém archivu nejhojněji zastoupen lidový zpěv s hudebním doprovodem. Regionální zastoupenost ovšem zdaleka není proporční: nejčastěji se objevují nahrávky ze Slovenska (Trenčínsko, Zvolensko, Myjava), dále z Moravy (Slovácko, Hlučínsko), z Čech je (zásluhou prof. Jindřicha a prof. Zicha) nejčetněji zastoupeno Chodsko. Ostatní regiony jsou v archivu přítomny jen sporadicky, přičemž geografické proporčnosti je spíše nahodilá. Podrobněji se zastoupení jednotlivých regionů tehdejšího Československa v hudebních částech fonografického archivu věnuje Matěj Kratochvíl (Kratochvíl 2010). Ze zápisu o činnosti Fonografické komise lze usuzovat, že systematickosti do sběru nahrávek vnesl až B. Hála, v té době jednatel komise. Během druhé světové války nemohly být další nahrávky pořizovány, a tak se činnost Fonografické komise koncentrovala na uspořádání a katalogizaci nahrávek stávajících. Až v roce 1941 byla zakoupena mapa, do níž bylo vyznačováno, jaké oblasti jsou již v archivu zastoupeny, ať nahrávkami nářečí nebo lidové hudby.³¹

Co do počtu následují nahrávky nářečí, které byly v počátku těžištěm a dominantou celé koncepce Fonografického archivu. Kvantitativně následují nahrávky umělé hudby, dále umělecká recitace, politické projevy, nahrávky úryvků divadelních představení, projevy akademiků a nahrávky lidové hudby instrumentální.

³¹ Zápis Fonografické komise, 28.1.1941. sig. 341, inv. č. 483, karton 233, MUA AV ČR.

9.1. Hodnocení nahrávek Fonografického archivu

Z Katalogu nahrávek lze vyčíst hodnocení kvality jednotlivých položek zúčastněnými osobnostmi. Hodnocení jsou často rozporuplná a reflektují odborné zaměření posuzovatele. U všech položek lze najít názor prof. Chlumského, který se vyjadřoval především k technické kvalitě záznamu, ale i k autenticitě a přirozenosti projevu (Chlumský: *Výborné, vypravování živé, výrazné a přirozené jako v hovoru s kamarády. Dobře je tu slyšet rozdíl mezi měkkým a tvrdým y.*)³², dále jsou významně zastoupeny názory prof. Zicha na uměleckou kvalitu hudebních nahrávek. Registrujeme také poznámky prof. Huttera, sporadicky prof. Zubatého, doc. Plicky nebo dr. Očadlíka³³, v pozdějších letech doc. Hály. Některá Chlumského hodnocení se vztahují i ke stylistické kvalitě promluvy *Výborný zápis i přednes, ale vypravování netvoří harmonický celek.*

Z poznámek u nahrávek pořízených po roce 1934 je patrné, že i organizátoři Fonografického archivu si začali uvědomovat obtížný úkol nahrávaných zpěváků a mluvčích a oceňují přirozenost promluvy i zpěvu a psychickou odolnost ve vypjaté situaci nahrávání (*Zpěvačka má pevné nervy.*), zároveň ale neztrácí ze zřetele hlavní účel pořizování nahrávek nářečí, kterým je uchování zanikajících jevů.

V některých případech došlo zřejmě k nedorozumění a nepochopení požadavku autentické mluvy. Nahrávání mluvčí si tedy, někdy za pomoci vesnické inteligence, vyprávění na určité téma připravili (*Vypravování mu pomohl sestavit pan učitel.*), někdy z nejistoty napsali a při nahrávání ho četli. Čtení textu bylo pro zachycení nářečí samozřejmě nevhodné, taková nahrávka byla pak vyloučena z ražení. Někdy se ovšem sám Chlumský pozastavoval nad schopností mluvčích číst text přirozeně:

Výborné. Četla, ale tak, že napoprvé jsem ani nepoznal, že čte, byl jsem toho domnění, že vypravuje z paměti. Tak přirozeně a pěkně zněl její hlas.

Velmi dobré. Četl pěkně a výrazně, hlas pěkný a dobré nervy.

Vypravování spatra ale nebylo zdaleka zárukou kvality a použitelnosti nahrávky pro účely, pro jaké byl archiv zamýšlen, tedy uchování a reprezentace nářečních jevů:

Vypravováno velmi nedokonale a bez zvláštností tamějšího nářečí, matrice nedělána.

Navzdory odbornému vedení Chlumského a Smetánkovu došlo někdy během nahrávání k okolnostem, které znesnadnily, ba znemožnily další použití nahrávky:

³² Toto i další hodnocení, v textu vyznačené kurzivou, je citováno z Katalogu nahrávek Fonografického archivu, MUA AV ČR.

³³ 1904–1964. Hudební vědec, kritik a pedagog.

Mluvila přirozeně a z paměti, ale zápis málo zřetelný, ač technicky dobré. Pravděpodobně odkloněna od mikrofonu.

Někteří mluvčí zhodnotili, bez ohledu na původní účel nahrávání, své výstupy jako formální a z autentického lidového nářečí přešli do mluvy spisovné (*Vypravování bohužel jazykem spisovným.*).

Již během nahrávání a zejména následného hodnocení kvality nahrávky měl doc. Hála na zřeteli možné budoucí didaktické využití nahrávek:

Vypravování pěkné, klidné, přirozené, vhodné pro školu jako doprovod k Bezručovi.³⁴

V rámci hodnocení kvality nahrávek Chlumský zavádí neologismus „fonogenný hlas“, který se ovšem přes svou výstižnost neujal.

Mezi hodnotiteli docházelo při hodnocení jednotlivých nahrávek k výrazným neshodám, které se odrazilo i v komentářích k některým nahrávkám.

9.2. Kritéria výběru nahrávek určených k prodeji

Při pořizování nahrávek určených pro Fonografický archiv měli organizátoři neustále na zřeteli záměr prodeje desek zejména školám, což byl prvotní Chlumského záměr. V této perspektivě také pečlivě volili, které nahrávky jsou k razbě a dalšímu využití vhodné a které ne. Na základě posouzení kvality nahrávky se rozhodovalo o tom, zda se deska bude razit a v kolika exemplářích. Požadovaná kritéria prodejnosti jsou ovšem nejasná. V řídkých případech je příčina nevhodnosti k prodeji specifikována: *Výborné, ale hlas špatný, k prodeji nevhodné.* (Slovem *výborné* hodnotil Chlumský obvykle technickou kvalitu záznamu.) *Výborné, ale ne k prodeji, zpěvák má ženský hlas.* V některých poznámkách, v níž se plně odráží fonetické zaměření Chlumského: *Pěkný hlas, ale artikulace špatná.*

K prodeji nahrávek, byť by patrně byl úspěšný a vylepšil tak potřebně rozpočet fonografického archivu, nedošlo v několika případech proto, že interpreti byli smluvně vázáni jinde. Například Sbor moravských učitelů nahrál několik Smetanových písní, ale jen píseň *Tři jezdcí* byla ražena. Nebyla ale nabízena k prodeji, pouze byla předána Smetanovu muzeu. Stejně tak u Jirákových nahrávek Smetanových skladeb je poznámka O. Zicha *Hra Jiráková je výtečná. Nesmí se prodávat.* Jan Kubelík interpretoval první větu svého koncertu č. 4 pro housle s doprovodem piana, nebyl ovšem se svým výkonem spokojen, neboť „nebyl takový, jaký by si přál pro Akademii“. Vymohl si tedy výslovný slib, že deska nebude ražena, a na oplátku slíbje, že nahrávku přetočí. K tomu zřejmě nedošlo, protože jiná Kubelíkova nahrávka v katalogu desek nefiguruje³⁵. Srovnatelná situace se zcela nevyhnula ani souborům lidové

³⁴ Šlo o nahrávku vypravování z Beskyd.

³⁵ Původní nahrávka je dostupná na <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k10807906>.

hudby. Kratochvíl (2010) uvádí okolnosti nasvědčující tomu, že nahrávky lidové hudby z Myjavu jsou interpretovány kapelou Samka Dudíka, která již v té době poloprofesionálně působila v Praze, byla ale vázána smlouvou s His Master's Voice.

9.3. Nejprodávanější desky

O některé desky byl zájem takový, že se první ražba rozprodala a byly raženy (firmou Esta) podruhé. Byly to, navzdory původnímu určení nahrávek k didaktickým účelům, desky s hudebními nahrávkami, dále s nahrávkami umělecké recitace nebo úryvků divadelních her v podání předních herců, desky s hlasem básníků recitujících vlastní verše nebo spisovatelů pronášejících umělecké úvahy. Velmi prodávána byla deska s nahrávkou Renaty Tyršové a několik desek s nahrávkami projevů politických. Rovněž několik nahrávek hudebních představovalo populární a komerčně úspěšné položky Fonografického archivu: desky s chodskými tanci nebo s lužickosrbskými tanečními melodiemi, ale i Dvořákovy skladby nebo husitská píseň *Ktož sú boží bojovníci*.

10. Spory o technickou kvalitu nahrávek Fonografického archivu

Technická kvalita nahrávek firmy Pathé byla nesporná: M. Očadlík ze spolupracujícího Radiožurnálu přiznával, že jejich zápisy jsou kvalitnější než ty, které je schopen vlastními prostředky pořídit Radiožurnál. Podle Kratochvíla (2010) převyšovaly nahrávky Fonografického archivu technickou kvalitou dobový průměr. Navzdory tomu kvalitu nahrávek a vůbec celého Fonografického ústavu zpochybnil prof. M. Murko³⁶ na své březnové přednášce v roce 1931, během níž zazněly Murkovy fonografické záznamy. Při této příležitosti M. Murko pohaněl práci svých kolegů z Fonografické komise, a to jak z hlediska technické kvality nahrávek, tak z hlediska finanční náročnosti Fonografického archivu a zejména spolupráce s francouzskou firmou Pathé. O Murkově kritice zpravil komisi posluchač Filozofické fakulty Jiří Straka: na základě jeho zprávy podal Chlumský na prof. Murka stížnost adresovanou České akademii. Chlumského stížnost byla předložena na jednání III. třídy akademie, která jí ovšem pouze vzala na vědomí a podrobněji se jí nezabývala. Na základě této nečinnosti se Chlumský v červnu 1931 vzdává čestného úřadu správcovství Fonografického archivu³⁷.

³⁶ 1861–1952. Slovinský slavista a germanista, jeden ze zakladatelů pražského Slovanského ústavu České akademie.

³⁷ Zpráva fonografické komise pro schůzi Č. A. 10.6.1931. sig. 341, inv. č. 486. karton 233, MUA AV ČR.

Tento konflikt byl pro Fonografický archiv ohrožující zejména v možných důsledcích finančních. Prof. Chlumský zůstal navzdory poměrně chatrnému zdraví duší a hybnou silou dalších aktivit směřujících ke zdárnému budování Fonografického archivu. Jako svého nástupce navrhl E. Smetánku, který se dlouhodobě účastnil organizačních i odborných prací spojených s budováním archivu, nicméně do funkce správce byl III. třídou akademie zvolen prof. Janko. Zůstává jím až do ledna 1934, kdy se pro zaneprázdnění vzdává funkce a předsedou komise je zvolen prof. Smetánka.

11. Válka

Několik dní před zřízením protektorátu zemřel profesor Chlumský. Jeho kolegové se museli tedy vyrovnávat se situací novou ve smyslu celospolečenském i ve smyslu pracovním.

Správu Fonografického archivu, stejně jako vedením Fonetického ústavu, byl dočasně pověřen prof. Hála. Činnost Fonografické komise byla pochopitelně utlumená, o tom svědčí i frekvence a obsah zápisů pro Akademii. Za léta 1940 až 1943 je v archivu k dispozici po jediné zprávě o činnosti.

Pracovníci Fonetického ústavu při Filozofické fakultě se věnovali pořádání a revizi dosavadních záznamů a jejich katalogizaci: K. Ohnesorg³⁸ přepisoval záznamy z jižních Čech, V. Mazlová³⁹ zápisy z Hané. Výsledkem její činnosti byly mimo jiné články Deset hanáckých nářečí a Systém hanáckých samohlásek (Mazlová 1942). Během válečných let byl pořízen nový katalog desek, který obsahoval jednak poznámky Chlumského a dalších o kvalitě nahrávek, ale i záznamy o opotřeбенí desek. K. Ohnesorg, který katalog pořádal, zjistil nesrovnalosti a rozdíl mezi záznamy a reálným stavem nahrávek. Bylo tedy nutno celý archiv zrevizovat. Podle zprávy z 26.3.1943 čítal Fonografický téměř 1900 desek.

O některé desky Fonografického archivu projevily zájem firmy Ultraphone i Esta, která po firmě Pathé převzala ražení desek Fonografického archivu. Vzhledem k tomu, že nový (od roku 1939) umělecký ředitel Esty hudební skladatel J. Seidel označil „desky s lidovou hudbou za neprodejné“⁴⁰ a autorská práva k umělým písním držel Čs. rozhlas, z ražení a eventuálního ekonomického prospěchu sešlo. Esta sama přešla během druhé světové války pod správu německého koncernu Siemens-Halke.

³⁸ 1906–1976. Český fonetik a romanista.

³⁹ Vyučující na konzervatoři, od roku 1937 do roku 1941 působila jako nehonoranovaná asistentka ve Fonetickém ústavu.

⁴⁰ Zpráva Fonografické komise o činnosti v roce 1940. (nedatováno) č.j. 960/41. sig. 341, inv. č. 486. karta 233, MUA AV ČR.

Za války plnil Fonografický archiv nepochybně i jistou roli národně podpůrnou: desky, zejména ty se záznamy projevů českých herců, byly hojně půjčovány na konzervatoř i Divadelnímu odboru Umělecké besedy. Byly ovšem vedeny jako ukázky herecké mluvy. Rovněž byly některé desky z archivu zapůjčeny na výstavu lidové písně v Národním muzeu.

V roce 1942 došlo k mírné obnově přístrojového vybavení Fonografického archivu: firma Telegrafia z Pardubic dodala reprodukční zařízení pro přehrávání archivních desek (magnetofon s krystalovou přenoskou, lamp. zesilovač a dynam. reproduktor).

Zápisy o činnosti Fonografické komise po roce 1943 do konce války zcela chybí.

12. Po válce – Fonetický ústav při ČSAV a přechod Fonografického archivu pod něj

V září 1945 přednesl prof. Hála na schůzi III. třídy Akademie návrh na zřízení Fonetického ústavu⁴¹ při ČSAV. Návrh byl přijat v únoru 1946 a byla jmenována přípravná komise ve složení profesorů Hály, Havránka a Vážného. Dva posledně jmenovaní (spolu s prof. Šmilauerem) byli zároveň jmenováni do Fonografické komise.

V roce 1947 se komise sešla dvakrát, v roce 1948 zřejmě vůbec. Pro činnost Fonografické komise bylo významné znárodnění firmy Esta, která se stejně jako Ultraphon stala součástí národního podniku Gramofonové závody (Matoušek 2013), jehož ředitel J. Haša⁴² se díky Hálově návrhu v roce 1949 stává členem Fonografické komise. Jeho návrhy a nabídky jsou pro další činnost Fonografické komise poměrně důležité: doporučuje výběr magnetofonu (upřednostňoval českou Meoptu před holandským Wiramphonem a americkým Websterem), nabídl zapůjčení nahrávacího vozu (k tomu tedy došlo až v roce 1952, avšak pravděpodobně nikoli liknavostí ředitele Haši, ale spíše absencí akvizitní aktivity ze strany Fonografické komise) a přetočení originálních desek na fólie, o což žádal Fonografickou komisí Moravský ústav. Gramofonové závody razily postupně 15 desek s divadelními záznamy (Hübnerová, Zako-pal, Vydra, Laudová-Hořicová). Desky byly v roce 1951 dány do prodeje a také použity k předvádění v Divadle hudby. Tento soubor byl představen jako „historický dokument vývoje moderního českého divadla v období po první světové válce, i cen-

⁴¹ V archivních materiálech MUA AV ČR se objevuje pod názvy Fonetický ústav, Fonetický kabinet i Fonetická laboratoř. Není zcela jasné, byly-li změny názvu formální, či zda šlo o uзуálné synonymní označování.

⁴² V období mezi válkami finanční podporovatel měsíčníku Vest Pocket Revue a kabaretu E. F. Buriana Červená sedma, v roce 1939 ve funkci obchodního ředitele dohlížitel na arizaci firmy Esta, posléze majitel obchodu s gramodeskami, po znárodnění „prozatímní zplnomocněnec ministra informací pro výrobu a exploataci gramofonových desek“, od roku 1946 ředitel Gramofonových závodů, které sloučily Estu i Ultraphon (Gössel, Šír 2014).

ná pomůcka pedagogická⁴³. Při vzpomínkovém večeru záznela nahrávka projevu prof. Zubatého.

Kromě aktivit bezprostředně spjatých s budováním a pořádáním Fonografického archivu se prof. Hála, správce archivu, potýkal s potížemi rázu organizačního. Na konci roku 1949 žádal o přidělení místnosti pro fonografickou komisi, protože dosud ji sdílela s komisí národopisnou. Požadoval rovněž další místnost pro umístění nahrávací aparatury a zvukotěsné kabiny (ta byla dle pozdějšího upřesňujícího záznamu zřízena na chodbě).

V roce 1949 se Fonografická komise pro zaneprázdnění svých členů nesešla, avšak na rok 1950 bylo naplánováno zahájení soustavné práce na výzkumu nářečí a písní. Navzdory již dvacetileté faktické existenci Fonografického archivu by šlo skutečně o zahájení, protože doposud nahrávky pořizovány soustavně nebyly, volba vytěžovaných oblastí se odvíjela od osobních zájmů a preferencí zúčastněných. Teprve v roce 1950 (přestože její pořízení bylo avizováno již v roce 1941) dokončil prof. Hála mapu míst, odkud už jsou v archivu ukázky písní a nářečí Čech a Moravy, pak i ze Slovenska⁴⁴.

Na schůzi v dubnu 1950 komise jednomyslně doporučila zřízení nového Fonetického ústavu v rámci Akademie. Na nově zřízený ústav měly přejít úkoly, které Fonografickou komisí přesahovaly zejména z důvodu nedostatku personálního a technického zázemí. Fonetický ústav při Filozofické fakultě měl dále zajišťovat pedagogickou aktivitu, těžiště činnosti nově zřízeného ústavu mělo spočívat ve vědeckých a výzkumných aktivitách. V Prozatímním statusu Hála počítal s tím, že nový Fonetický ústav bude dědicem Fonografické komise ve smyslu péče o Fonografický archiv a v jeho rozvíjení⁴⁵. Mezi úkoly zařadil zaznamenávání nářečí a projevů státníků i představitelů kulturního života. Rovněž zamýšlená struktura ústavu reflektovala potřeby Fonografického archivu: počítalo se se vznikem oddělení pro záznam mluvy a hlasu (zpěv, přednes, nářečí) a jejich uchovávání na deskách, zvukových filmech a jiných registračních prostředcích.⁴⁶ Plánovaný Fonetický ústav při ČSAV měl získat sbírky Fonografického archivu, materiál fonografické a ortoepické komise. Na první období existence byla ostatně naplánována zejména činnost vztahující se k Fonogra-

⁴³ Zpráva o činnosti fonografické komise, 4.11.1950. sig. 341, inv. č. 482, karton 233, 1950, MUA AV ČR.

⁴⁴ Zpráva o činnosti fonografické komise za 4. čtvrtletí 1950. 22.1.1951. sig. 341, inv. č. 486, karton 233, MUA AV ČR.

⁴⁵ Zatímní status Fonetického ústavu. Zpráva přípravné komise pro zřízení Ústavu pro záznam, výzkum a kulturu hlasu i mluvy (dále stručně: Ústavu fonetického). 30.4.1950. sig. 341, inv. č. 482, karton 233, 1950, MUA AV ČR.

⁴⁶ Ibidem.

fickému archivu, a to zejména pořádání jeho materiálů a jeho systematické doplňování.

V roce 1951 prof. Hála konstatoval, že oblasti Čech jsou velmi chudě zastoupeny. Profesori Voráč a Vážný byli pověřeni sbíráním záznamů. Navzdory finančním a organizačním překážkám byl Fonografický archiv obohacen o Vážného a Voráče dialektologickou mapu s argumentovanými návrhy míst budoucích nahrávek nářečí (260 míst převážně z Čech). Byl vypracován seznam zpěváků a vypravěčů stávajících nahrávek Fonografického archivu (Ondráčková, 1956). Tento rok konala Fonografická komise tři schůze, byl to však poslední aktivní rok Fonografického archivu. V plánu na rok 1952 bylo přehrání záznamů z Prahy a středních Čech na fólie, dále nahrávky mluvy a zpěvu z jihozápadních Čech a jejich lingvistické a fonetické prozkoumání⁴⁷. Výhled byl velmi stručný a formulovaný spíše obecně.

Poslední aktivitou Fonografického archivu bylo pořízení 10 fólií, bez bližší specifikace, v roce 1957⁴⁸. V tomto období probíhala poslední fáze katalogizace nahrávek Fonografického archivu.

Další aktivity akademického fonetického pracoviště se ubíraly jiným směrem: Fonografická komise a Fonografický archiv přešly pod Fonetický kabinet, který byl součástí Ústavu pro jazyk český. Ten napínal své síly k vytvoření vědecké gramatiky spisovného jazyka českého, Fonetický kabinet byl upozádněn, později se koncentroval na výzkumné úkoly zaměřené na fyziologii produkce řeči a akustické vlastnosti řeči. Ani v jednom z nich nehraje Fonografický archiv roli. Hála sám konstatoval, že „zcela bez užítiku archiv nebyl“ (Hála, 1953), ovšem nedostatek, ba absence stálých pracovníků archivu neumožnily systematické zpracování a využití pořízených zvukových záznamů. Hála v citovaném textu zprostředkoval Chlumského odkaz v tom smyslu, že za hlavní počín v rámci činnosti Fonografického archivu považoval vydání 52 desek určených pro školní výuku. Budoucnost archivu viděl ve spolupráci s Gramofonovými závody.

13. Závěr

Záměr tvůrců Fonografického archivu byl nahrávat proslovy předních českých politiků, umělecká díla interpretovaná předními herci, zejména ale zvukové zajímavosti lidové mluvy a hudby v Československu, tedy dialektologické projevy, a to zejména za účelem didaktické demonstrace různorodosti národního jazyka. Sběr nářečí

⁴⁷ Pracovní plán komise fonografické na druhé pololetí r. 1952. 11.6.1952. inv. č. 483, karton 233, MUA AV ČR.

⁴⁸ Zpráva o plnění všech úkolů vědecké práce za rok 1957. 15.1.1958. inv. č. 20–21, karton 2, MUA AV ČR.

představoval původně těžiště smyslu existence Fonografického archivu. Ovšem nakonec v archivu početně dalece převažují nahrávky lidové hudby – lze jen spekulovat, zda to bylo i vlivem účasti O. Zicha a po jeho smrti J. Huttera. Vliv obou muzikologů je patrný zejména z komentářů v katalogích desek fonografického archivu.

Iničiátoři Fonografického archivu si vytkli cíl nesmírně ambiciózní, až nespílnitelný. Záměr a koncepce vytvoření Fonografického archivu ovšem nebyly nikde explicitně formulovány. V prvopočátku se aktivita odvíjela od Chlumského odborných zkušeností, svými osobními kontakty také Chlumský velice podpořil realizaci projektu v jeho počátcích. Nejednotná dramaturgie se během činnosti Fonografické komise ještě více fragmentarizovala, a to jak žánrově, tak geograficky: z typologické rozmanitosti nahrávek lze usuzovat, že Fonografická komise chtěla postihnout a uchovat zvukové ukázky nářečí od Srbské Lužice na západě po rusínská nářečí na východě. Z oblasti téhož rozsahu pocházela i zaznamenávaná lidová hudba. V tak nízkém počtu pracovníků, kteří se navíc pořizování nahrávek věnovali okrajově vedle své hlavní činnosti v akademické oblasti, však nebylo reálné systematicky obsáhnout pás území cca 900 km dlouhý a až 300 km široký.

K nahrávkám autentických nářečí a lidové hudby nutno připojit ambici zachycení projevů politických, uměleckých i akademických. Tato tematická oblast zjevně jakoukoli dramaturgickou koncepcí postrádala, řídila se zřejmě odbornou působností členů Fonografické komise. Žánrově jsou nahrávky ještě roztržštěnější v důsledku toho, že zhusta byli nahráváni finanční podporovatelé, jejichž potenciál filologického přínosu obecnému prospěchu byl spíše omezený. Nesoustavnost a nahodilost výběru mluvčích je koneckonců i předmětem kritiky V. Gutwirtha v Přítomnosti v srpnu 1935 (Gutwirth 1935), na niž v listopadu téhož roku reagují členové fonografické komise (Fischer a kol. 1935).

Tým pracovníků, který se na nahrávkách podílel, nebyl nijak rozsáhlý, navíc nahrávání nebyla realizována v terénu: interpreti i nositelé nářečí byli zváni do Prahy, kde nahrávky probíhaly. K nízké komerční úspěšnosti mohla kromě neujasněných obchodních vztahů přispět i jistá specifika akademické komunikace, která byla uplatňována i v periodikách neakademických v textech, které měly podnítit veřejnost (zejména veřejnost školskou) k nákupu desek. Chlumský například tvrdošijně trval na používání výrazu „fonografování“, ačkoli v roce oficiálního ustanovení Fonografické komise se už dávno vžilo slovo „nahrávání“ apod.

Hned po Chlumského smrti přišel protektorát a druhá světová válka; pořizování nových nahrávek bylo tedy nemožné. Navzdory predikované systematicčnosti bylo pořizování nových autentických zvukových záznamů i po válce jen plánováno; ani v poválečných archivních záznamech není zmínka o jejich uskutečnění. Fonografický archiv v podstatě ustrnul, ovšem i vlivem širších okolností, se smrtí svého zakladatele Josefa Chlumského.

Archivní dokumenty naznačují zahraniční potenciál a v evropském kontextu ojedinečnost akademického Fonografického archivu. V plném rozvinutí a naplnění tohoto potenciálu bránily nejednoznačně zformulované právní a obchodní vztahy mezi zúčastněnými institucemi. V důsledku těchto finančních těžkostí a obchodních nejasností však Fonografický archiv nevyužil svého potenciálu a v podstatě zůstal akademickou archiválií.

Nelze říci, že by fonografický archiv někdy systematicky plnil účel, k němuž byl tak entuziasticky, pracně a nutno říci i nákladně koncipován a pořizován. Nahrávky nebyly v širším měřítku využity ve školním vyučování, což byl jeden z hlavních cílů původní myšlenky prof. Chlumského. Nebyly ani podrobněji lingvisticky a foneticky prozkoumány, jak to plánoval Hála v r. 1951. S největším úspěchem se u veřejnosti setkaly nahrávky divadelní, které ovšem stály na okraji zájmu původního záměru.

Předpokládaný rozpočet hned během prvního roku pořizování zvukových záznamů několikrát překročen. Nahlíženo kritérii současných grantových agentur šlo o projekt bez zajištěných zdrojů, s nepromyšlenou a neucelenou koncepcí, s matně rozdělenými úkoly a kompetencemi, o projekt, který nedodržel rozpočet a jehož publikační výstupy byly minimální. Do značné míry je chyba poválečné fonetiky, že materiály nasbírané a zaznamenané na deskách Fonografického archivu ležely bez povšimnutí ve skříní na chodbě Fonetického ústavu nebo Etnografického ústavu. Digitalizaci velké části Fonografického archivu provedla zahraniční instituce (Bibliothèque Nationale de France; <http://gallica.bnf.fr>) a díky ní dnes lze pořízené nahrávky ocenit.

Sada, která patřila Fonografické komisi, byla v šedesátých letech přenesena z nevyhovujících a omezených prostorů Ústavu pro jazyk český do Archivu Akademie věd v Zámčích, odkud je paradoxně zachráněna povodeň v roce 2002. Desky byly mechanicky vyčištěny a díky úsilí pracovníků Etnografického ústavu AV ČR byly restaurovány a digitalizovány vybrané zvukové nahrávky.

Prozatím se dobrodružství fonografického archivu završilo etnomuzikologickou prací (Kratochvíl 2010), která ovšem do centra svého zájmu klade písně a hudební nahrávky. Mluveným slovem se zabývá jen okrajově a pochopitelně je nijak nezkoumá z hlediska lingvistického nebo fonetického.

Nahrávky Fonografického archivu představují pro současné lingvisty i vědce jiných oborů doposud nevytřezovanou studnici autentických řečových a hudebních materiálů.

Literatura

B o ř e k - D o h a l s k á M. a kol., 2016, *Historická východiska fonetiky a fonologie v přípravě učitelů jazyků*. In *Fonetika a fonologie v přípravě učitelů. Filologické studie*. Praha: Karolinum, s. 11–36.

- Československý řád Bílého lva. 1923–1990. *Jmenný seznam nositelů*, 2017. Online: <http://www.prazskyhradarchiv.cz/archivKPR/upload/8117-rbl.pdf> [cit. 2017-09-19].
- Fischer O., Horák J., Hýsek M., Chlumský J., Smetánka E., 1935, *Oprava po čtvrt roce*. „Přítomnost“ XII, č. 46, 20.11., s. 736.
- Galazzi E., 2014, *Pierre Jean Rousselot: la phonétique expérimentale au service de l'homme*. „HAL SHS Sciences humaines et sociales“. Online: <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-01115159> [cit. 2017-10-11].
- Gössel G., Šír F., 2014, *Český katalog nahrávek gramofonové firmy Esta*. Brno: Moravská zemská knihovna.
- Gutwirth V., 1935, *Česká akademie a gramofonové desky*. „Přítomnost“ XII, č. 31. 7.08., s. 485.
- Hála B., 1953, *Fonetický kabinet*. „Naše řeč“ 36, č. 5–6, s. 175–177.
- Chlumský J., 1912, *Remarques sur l'appareil Lioret*. „Revue de Phonétique“ 2, s. 147–156.
- Chlumský J., 1914, *La nouvelle forme de l'appareil Lioret*. *Archiv für experimentelle und klinische Phonetik*. Berlín.
- Chlumský J., 1930, *Fonografický a gramofonický archiv České akademie věd a umění v Praze*. „Časopis pro moderní filologii“ 16, s. 189–193.
- Chlumský J., 1936, *Krajan: list venovaný zaujmom československého zahraničia a otázkam vystahovaleckým*. Praha: Československý ústav zahraniční.
- Institut de Phonétique – Musée de la Parole et du Geste. Gallica. Bibliothèque Nationale de France*. Online: [http://gallica.bnf.fr/services/engine/search/sru?operation=searchRetrieve&version=1.2&startRecord=0&maximumRecords=50&page=1&query=\(gallica_all_”tecoslovaquie_plage”\)#resultat-id-49](http://gallica.bnf.fr/services/engine/search/sru?operation=searchRetrieve&version=1.2&startRecord=0&maximumRecords=50&page=1&query=(gallica_all_”tecoslovaquie_plage”)#resultat-id-49) [cit. 2017-09-19].
- Ivan Artemovyč Paňkevč, *dialektolog*. Online: <http://www.avcr.cz/cs/vyroci/Ivan-Artemovyc-Pankevyc-dialektolog-6.10.1887-25.2.1958> [cit. 2017-09-02].
- Kratochvíl M., 2009, *Lidová hudba v Československu 1929–1937 [zvukový záznam]*. Praha: Etnologický ústav AV ČR. 5 zvukových desek. Nejstarší zvukové záznamy lidové hudby.
- Kratochvíl M., 2010, *Lidová hudba v nahrávkách Fonografické komise České akademie věd a umění*. [Dizertační práce.] Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav etnologie.
- Matoušek D., 2013, *Gramofonový průmysl v komunistickém Československu se zaměřením na dobu tzv. normalizace*. [Magisterská práce, vedoucí práce Viktor Pantůček.] Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta – Ústav hudební vědy, s. 12.
- Matula J., 1932, *Česká osvěta: list věnovaný zájmům veřejného knihovnictví a organizaci lidového vzdělání*. Velvary: Kamil Harmach.
- Mazlová V., 1942, *Systém hanáckých samohlásek*. „Časopis pro moderní filologii“ 28.
- Ondráčková J., 1956, *Doplňování fonografického archivu ČSAV*. „Naše řeč“ 31, s. 237–241.

- Pathé*, 2017. In *Wikipédia. L'encyclopédie libre*. Online: <https://fr.wikipedia.org/wiki/Pathé> [cit. 2017-05-29].
- Rousselot P. J., 1911, *Chronique*. „Revue de Phonétique“ 1, s. 103.
- The Nobel Prize. Nomination archive. Rousselot*, 2022. Online: https://www.nobelprize.org/nomination/archive/show_people.php?id=7920 [cit. 2022-03-31].